Karl G. Johansson & Maria Arvidsson 2009: *Barlaam i nord: Legenden om Barlaam och Josaphat i den nordiska medeltidslitteraturen*. Bibliotheca Nordica 1. Oslo: Novus forlag, 208 sider, ISBN: 978 82 7099 519 6

Anmeldelse ved Jonas Wellendorf

Med *Barlaam i nord: Legenden om Barlaam och Josaphat i den nordiska medeltidslitteraturen* har en ny norsk skriftserie med hovedfokus på norrøn filologi set dagens lys. Skriftserien hedder *Bibliotheca Nordica*, og den redigeres af Odd Einar Haugen (Bergen), Karl G. Johansson og Jon Gunnar Jørgensen (begge Oslo). Den udgives med stive røde permer og i et format som inviterer til læsning. Bind 2 i serien (skrevet af anmelderen) og bind 3 (redigeret af Odd Einar Haugen og Åslaug Ommundsen) er allerede udgivet, og flere bind er på trapperne. Dette betyder at chancerne for at denne serie bliver med os i årene som kommer fremover, er ganske god.

Barlaam i nord er viet til de nordiske versjoner av legenden om Barlaam og Josaphat. Fortællingen om Barlaam og Josaphat var, i sine mange afskygninger, en af middelalderens mest populære opbyggelige romaner, og den findes i et utal af latinske håndskrifter og i oversættelser til en lang række folkesprog.

Den vesteuropæiske version af legenden går via en græsk tekst tilbage til en Buddha-legende, og under sin rejse fra øst mod vest er den oprindeligt buddhistiske tekst blevet forvandlet til en kristen tekst. Første kapitel "De nordiske versjonene av Barlaam-legenden" er skrevet af Odd Einar Haugen og Karl G. Johansson i fællesskab og giver primært et overblik over de forskellige latinske og nordiske versioner af legenden. Dette omfattende og forholdsvis tunge materiale præsenteres på en letfattelig måde og anskueliggøres også med afslutningsvis med et stemma over de forskellige nordiske og relevante latinske versioner. I Norden findes teksten i en norrøn version, i en senmiddelalderlig islandsk og i to svenske versioner. Der er mange navne på tekster, udgivere, forfattere og oversættere at holde rede på, og det ville have været endnu mere overskueligt hvis kapitlets to forfattere havde fulgt den normale praksis indenfor hagiografien og angivet hvilke numre de forskellige versioner har i *Bibliographia hagiographica latina.* De nordiske versioner føres alle tilbage til den almindeligste latinske version af teksten (*BHL* 979) som i sin tur er oversat fra græsk. Den græske tekst er, med urette, traditionelt blevet tilskrevet Johannes fra Damaskus – den rigtige forfatter antages nu at være den georgiske Euthymius fra Athos (d. 1028). Den nor-

røne version bygger direkte på den latinske – men er bearbejdet på forskellige interessante måder. Den ældre svenske version går tilbage til *Legenda aurea*s version (*BHL* 982), og det samme antages den islandske tekst at gøre (men via høj- og nedertyske versioner). Endelig er der den yngre svenske version som bygger på en kombination af sammendraget i *Speculum historiale* (*BHL* 980) og den norrøne oversættelse. Kapitlet indeholder også en oversigt over hvordan et udvalg af 23 navneformer bliver behandlet i teksten. Tabellen skal vise at oversætteren har overtaget et givet navn i den bøjningsform det har i den latinske tekst, "sandsynligvis for han ikke kjente disse navnene (s. 18–19)." Dette tror jeg er en undervurdering af oversætteren. Af de 23 navne på Haugen og Johanssons liste er det også kun tre (Arachim, Danen og Osvrin) som er blevet anvendt i den forkerte kasus i den norrøne tekst. En alternativ tolkning er derfor at oversætteren i den norrøne tekst har bøjet navnene som man ville have bøjet dem på latin. Dette er en ganske almindelig procedure i norrøne håndskrifter – eksempler på dette kan ses i passagen fra *Guðmundar saga D* der er citeret både på s. 16 og på s. 31 i *Barlaam i nord*. I denne norrøne passage optræder fire navne i deres gængse latinske genitivformer fordi konteksten kræver genitiv.

Næste kapitel, "*Barlaams ok Josaphats saga* i det norske litterære miljøet", er skrevet af Magnus Rindal. Det fungerer som et yderligere introduktionskapitel og søger at kontekstualisere den norrøne oversættelse af *Barlaams saga*. Rindals tilgang er forholdsvis traditionel, og målet med artiklen ser ud til at være at danne bagtæppet for de mere specialiserede efterfølgende kapitler af Johanterwage og Schnall. Rindals konklusion er at oversætteren af *Barlaams saga* stod i en stærk norsk litterær tradition – som først og fremmest blev repræsenteret af kirken og hoffet – og at oversætteren forstod at trække på denne tradition. Kapitlet begynder med en kort indledning hvor der bl.a. præsenteres en oversigt over håndskrifterne som har overleveret sagaen, og deres indbyrdes forhold – her er det lidt ærgerligt at det nyeste bidrag til debatten, en artikel af Astås i *Maal og minne* 2009, ikke har kommet tids nok til at blive diskuteret. Derefter træder *Barlaams saga* i baggrunden og i stedet bliver det den litterære kontekst som prioriteres. Enkelte afsnit kunne have været strammet lidt op. For eksempel bliver den gammelnorske homiliebog introduceret to gange (s. 35 og 41), og på tampen af artiklen (s. 44–45) kommer, nærmest som en eftertanke, et par afsnit om historisk litteratur som delvis overlapper med det som allerede er fortalt på s. 36.

I det følgende kapitel behandler Odd Einar Haugen interpolationerne i *Barlaams saga* og deres funktion i teksten. I denne sammenhæng skal interpolation ikke forstås i den normale tekstkritiske betydning, som et indskud der ikke oprindelig hørte hjemme i teksten det forekommer i, men som en mindre fortælling som er skudt ind i den større fortælling af ophavsmanden til den større fortælling. *Barlaams saga*

indeholder ikke mindre end 24 sådanne interpolationer, og Haugen giver i løbet af kapitlet korte analyser af indholdet i de enkelte interpolationer og af deres funktion i teksten som helhed. Han inddeler rigorøst interpolationerne i tre grupper: allegoriske fortællinger (A), bibelske lignelser (B) fortællinger med legendarisk eller bibelsk indhold (C). Interpolationerne i gruppe A har været en del af de ikkekristne versioner af legenden, selvom nogle har blevet justeret til en kristen kontekst i forbindelse med den græske oversættelse af teksten. Interpolationerne i gruppe B er derimod blevet tilføjet i løbet af tekstens kristne overlevering, og fortællingerne i gruppe C antages at være kommet til i forbindelse med at teksten blev oversat til norrønt. Der ser i dag ud til at være enighed om at interpolationerne kan lagdeles på denne måde, men Haugen mener at den norrøne oversætter også opfattede en forskel mellem disse tre grupper af interpolationer. Dette syn underbygger Haugen gennem en terminologisk analyse hvor han viser at tekstafsnittene i gruppe A oftest omtales med det norrøne ord *dømisaga* (i 7 af 10 tilfælde), mens tekstafsnittene i gruppe B som regel omtales med det norrøne ord *saga* (i 4 af 6 tilfælde) og afsnittene i gruppe C oftest som *dømi* (5 af 7 tilfælde). I den anden del af artiklen diskuterer Haugen på baggrund af en definition af termen *exemplum* hvorvidt nogle af de tre grupper af interpolationer kan karakteriseres som *exempla*. Hovedsagen i Haugens *exemplum*-definition er at et *exemplum* skal være benyttet som en del af en argumentation og ikke "bare" indsat i en tekst af æstetiske årsager. Han konkluderer at fortællingerne i gruppe A og B fungerer som *exempla* mens fortællingerne i gruppe C ikke gør det og at de primært er indsat for at skabe variation i teksten. Kapitlet er en bearbejdet og udvidet version af et foredrag som Haugen holdt på den internationale sagakonference i 1997, og lidt pudsigt er det at en monografi fra 1982 omtales som "nokså nyleg" (s. 62). Det er en interessant og velstruktureret artikel som er skrevet med en karakteristisk argumentatorisk og terminologisk stringens.

I bogens næste kapitel ser Vera Johanterwage nærmere på den sammenhæng der kan tænkes at være mellem *Barlaams saga* og den kontekst teksten antages at være blevet til i – nemlig i tiden omkring 1250 ved det norske hof i Bergen. *Barlaams saga* anses altså som en del af de europæiseringsbestræbelser man kan iagttage ved hoffet, der bl.a. udmøntede sig i et høvisk kulturprogram iværksat af kongen selv og hans nærmeste. Johanterwage illustrerer overbevisende hvordan passager i *Barlaams saga* som beskriver den indiske kong Avennor og hans hof, reflekterer disse "høviseringsbestræbelser". Fremstillingen bliver delt i fire dele: 1) beskrivelser af høvisk pragt 2) beskrivelser af hierarkiske strukturer 3) brug af høviske begreber 4) beskrivelser af karakterernes følelsesliv. Beskrivelsen i de forskellige afsnit belyses bl.a. med tekstek-

sempler fra høviske tekster som normalt forbindes med hoffet i Bergen, men mere interessant er måden hvorpå kong Avennirs negative karaktertræk formindskes. Jeg ville have ønsket et mere udførlig diskussion af dette aspekt, for Avennir er slet ikke forbilledlig på alle punkter. I oversættelsen bevares og udvides forlæggets beskrivelse af kongens ydre pragt, mens hans mindre positive sjælelige egenskaber nedtones eller udelades. Et af originalens afsnit som tilsyneladende ikke fandt vej ind i den norrøne oversættelse er følgende beskrivelse af Avennir: *omniumque mundalium rerum cito marcescentium successibus gloriabatur: secundum vero animam ultima gravabatur inopia, multis malis suffocatus. Gentilis namque erat professionis, nimiumque superstitioso errori idolorum deditus* (Han pralede over sin fremgang i alle jordiske sager som hurtigt forgår: I henseende til sindet tyngedes han af den yderste fattigdom, kvalt som han var af mange onder. Han var nemlig af hedensk bekendelse og meget hengiven til afgudernes overtroiske vildfarelse (min overs.)) (citeret af Johanterwage på s. 77).

Jens Eike Schnall har skrevet kapitlet "Grundkedelig og lidet norsk? Om forholdet mellem *Barlaams ok Josaphats saga* og *Kongespejlet*". Overskriftens karakteristik af *Barlaams saga* er – vel at mærke uden spørgsmålstegnet – hentet fra Finnur Jónsson. Schnall undlader at fortælle om han mener at Finnur Jónsson havde ret i sin vurdering af sagaens underholdningsværdi, men angående værkets norskhed argumenterer han for at der er tale om "en temmelig norsk bog" (s. 130). *Barlaam sagas* norskhed bunder i den indflydelse Schnall mener teksten har haft på *Kongespejlet*. I sit kapitel peger han på en lang række ligheder mellem de to tekster, og han argumenterer for at disse paralleller bedst kan forklares ved at forfatteren af *Kongespejlet* har kendt til og støttet sig på *Barlaams saga*. En naturlig følge af den konklusion er at *Barlaams saga* må være ældre end *Kongespejlet*, og med denne indsigt i baghovedet kan man nærme sig spørgsmålet om de to teksters datering fra en ny vinkel. Schnalls artikel var den jeg læste med størst interesse, og selvom parallellerne han anfører mellem de to lige overbevisende og nødvendigvis bør forklares med at *Kongespeilets* forfatter har støttet sig til *Barlaams saga*, så er hovedindtrykket efterladt af kapitlet at dette er to tekster som langt mere til fælles end man normalt har været opmærksom på. Eftersom man også må antage at de har cirkuleret i samme miljø, og at nogle recipienter har kendt (måske endda ganske godt) til begge tekster, vil lighederne mellem dem kunne have tjent til at bekræfte deres lære(r)s sandhed. Det er bestemt muligt at forfatteren af *Kongespejlet* har haft *Barlaams saga* i baghovedet, eller endog ved hånden, da han skrev sin tekst, men argumenterne Schnall leverer for dette syn, er ikke tvingende.

Bogens to sidste kapitler skiller sig fra de foregående ved ikke at have den norrøne tekst i fokus, og giver på denne måde et værdigfuldt supplement til bogens hoveddel som er orienteret mod den norrøne filologi.

I "Fra tekst til bilde: Ikonografisk transformasjon av enhjørningsfabelen fra Barlaam-legenden nordeuropeisk middelalder" analyserer kunsthistoriker Kristin Bliksrud Aavitsland forskellige ikonografiske fremstillinger af eksemplet (eller med Haugens terminologi apologen) om manden og enhjørningen, og viser hvordan man kan tænkes at have brugt legenden til at tænke med. I mange fremstillinger erstattes legendens busk f.eks. af et træ, og honningdråberne som med sin sødme får manden i busken til at glemme vejen som fører til frelse og fokusere på dette livs ubestandige glæder, erstattes med et æble. Aavitsland argumenterer for at der med disse udskiftninger eller transformationer er sket en "bevisst tilpasning av fabelens innhold fra verbal til visuell form" som ikke udelukkende er motiveret af praktiske hensyn (det er nemmere at fremstille æbler end honningdråber rent visuelt), men også er motiveret af fortællingens allegoriske potentiale (s. 132). Hun viser meget overbevisende hvordan man ved at udskifte busken med et træ åbner vejen for meditativt at kunne trække en lang række associative lænker (*catenae*) til andre former for ikonografisk brug af det multivalente træsymbol (livets træ, korstræet, lasternes træ mfl.). Dette medfører at eksemplets allegoriske potentiale udvides betragtelig.

Bogens sidste kapitel, "Den fornsvenska översättningen av legenden om Barlaam och Josaphat i Holm A 49" af Maria Arvidsson, diskuterer antallet af skrivere i Barlaamslegenden i håndskriftet Holm A 49. Dette håndskrift indeholder den yngre svenske oversættelse af legenden som er baseret på Vincent af Beauvais' *Speculum historiale* og den norrøne *Barlaams saga* (sandsynligvis den version som findes i Holm perg 6 fol.). Den svenske oversætter arbejdede formentlig med begge tekster samtidig og skiftede hyppigt, også gerne midt i sætninger, mellem det latinske og det norrøne forlæg. Teksten har mange udstregninger og giver indtryk af at have været oversætterens udkast; et indtryk som bestyrkes af at Holm A 49 også indeholder en renskrift af en del af teksten. (Tekstens status som oversætterens eget udkast kan alligevel betvivles på grund af det faktum at der i håndskriftet er efterladt plads til initialer og at en rubrikator efterfølgende har indsat nogle af disse.) To kortere afsnit i teksten ser imidlertid ud til at være skrevet med andre hænder end resten af teksten, og Arvidssons hovedærinde er at fastslå om dette umiddelbare indtryk er korrekt. For, mener hun, eftersom det meste af teksten ser ud til at være oversætterens eget udkast, vil det være særdeles bemærkelsesværdigt oversætteren ikke har skrevet hele teksten selv (s. 158). Hun giver sig dernæst i kast med en palæografisk og ortografisk analyse af de to afvigende afsnit i sammenligning med tekstens normalskrift, og når til den konklusion at tre forskellige skrivere har arbejdet på teksten. Analysen og dens omfangsrige datamængde præsenteres klart, overskueligt og med stor akribi, og konklusionen er entydig. Arvidsson spekulerer afslutningsvis om hvordan denne

konklusion skal tolkes i lyset den præmissen som igangsatte analysen (at det var bemærkelsesværdigt at flere skrivere havde arbejdet på oversætterens eget udkast), men forpligter sig ikke til nogen tolkning. De to afsnit med afvigende skrift er ganske korte, men det kan alligevel være at en analyse af oversættelsesteknikken som er blevet anvendt i de forskellige afsnit ville have bidraget til tolkningen af konklusionen.

Legenden om Barlaam og Josaphat var som nævnt umådelig populær i middelalderen. I skarp kontrast til denne middelalderlige popularitet, står den almindelige ligegyldighed overfor teksten som synes at herske i vore dage, mens Hans E. Kinck (onkel til den bedre kendte digter med samme navn) i forordet til sin oversættelse af den norrøne version fra 1852 lod sig provokere stærkt af indholdet, og blandt andet skrev: "til Opbyggelsesskrift kan Bogen aldrig [...] blive skikket for protestantiske Christne. Vel indeholder den flere sindrige Parabler og herlige Sandheder og indskjærper ogsaa med virkelig Begeistring de christelige Troeslærdomme; men disse ere dog ofte uhyggeligt, ja næsten gudsbespotteligt blandede med Vrængebilleder af Læren om den christelige Selvfornægtelse, og jo længre Fortællingen skrider frem, desto tydeligere aabenbarer dens Tendents sig som en Forgudelse af den menneskelige Fortjeneste." (s. I).

Der er gode chancer for at synet på sagaen er ved at forandre sig nu. De to redaktører udtrykker indledningsvis håb om at bogen skal inspirere til yderligere forskning i legenden om Barlaam og Josaphat, og jeg tror deres ønske vil gå i opfyldelse. *Barlaams saga* er ikke en let materie at give sig i kast med, men kapitlerne i *Barlaam i nord* er som helhed så vellykkede, originale og ikke mindst inspirerende at de bør få de fleste opmærksomme læsere til selv at tænke og arbejde videre med materialet – og der skulle være masser af emner at gribe fat i. Noget som ikke findes i *Barlaam i nord* og som nok ville have hjulpet til at puste yderligere liv i den norrøne barlaamologi, er et hjælpemiddel til at komme sig ind i teksten. Teksten er lang og dens sprog ofte vanskeligt. For læsere som kommer til teksten første gang, er standardudgaven af Rindal (1981) ikke den letteste at give sig i kast med, og det bedste en neofyt kan gøre i fravær af en læseudgave af teksten, er at vende sig til Keyser og Ungers udgave fra 1851 da de præsenterer en restitueret udgave af teksten med tydelig kapitelinddeling. Et quick-and-dirty alternativ kan være at begynde med at læse den kortere senmiddelalderlige version i *Reykjahólabók* (små 35 sider) og orientere sig i denne før man giver sig i kast med den over 200 sider lange tekst i Rindals udgave. Redaktørerne ville derfor nok have gjort sig fortjent til mange vordende Barlaam-læseres tak hvis de også havde inkluderet en klar oversigt over sagaens indhold og struktur, med

tydelig angivelse af hvor episoder begynder og slutter og hvilke emner som diskuteres i sagaens mange og lange dialoger.

Jonas Wellendorf er assistant professor i norrønt ved Department of Scandinavian, University of California, Berkeley. Han er specielt interesseret i den lærde del af norrøn litteratur og samspillet mellem latinsk og folkesproglig litteratur. Blandt hans nyere publikationer er "Scriptorial Scruples: The Writing and Rewriting of a Hagiographical Narrative", i Tradition and the Individual Talent: Modes of Authorship in the Middle Ages (red. Slavica Rankovic et al.) (2012), "Orð æftir orðe: Literal Translation into Old Norse", i NOWELE 62/63 (2011), "Middelalderlige perspektiver på norrøn mytologi: Allegorier og typologier" i Edda 2011/4.